

Sławomir Drelich

 <https://orcid.org/0000-0003-0620-893X>

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Krytyka altruizmu w filozofii politycznej Ayn Rand

Ayn Rand (właśc. Alissa Zinowiewna Rosenbaum) to myślicielka społeczno-polityczna, filozofka, publicystka, pisarka i scenarzystka. Urodziła się w 1905 roku w Petersburgu, a zmarła w 1982 roku w Nowym Jorku. Była naocznym świadkiem bolszewickiej rewolucji październikowej, a jej rodzina poniosła bezpośrednie konsekwencje przejścia władzy przez komunistów. Po ukończeniu studiów z historii, filozofii i scenopisarstwa w 1926 roku wyemigrowała do Stanów Zjednoczonych. Tam pracowała jako scenarzystka, której sztuki wystawiano na Broadwayu, a niektóre scenariusze doczekały się ekranizacji wyprodukowanych w Hollywood¹. W 1943 roku opublikowała powieść *Źródło*² (*The Fountainhead*), która spotkała się z ogromnym zainteresowaniem w Stanach Zjednoczonych. Ostatnią powieścią był *Atlas zbuntowany*³ (*Atlas Shrugged*), wydany w 1957 roku, który uznano za drugą najpoczytniejszą wśród Amerykanów książkę po Biblii⁴. Od tego czasu Rand poświęciła się

---

1 B. Branden, *The Passion of Ayn Rand*, New York 1987, s. 3–79; D. Harriman (ed.), *Journals of Ayn Rand*, New York 1999, s. 3; Ch. M. Sciabarra, *Ayn Rand. The Russian radical*, University Park (Pennsylvania) 1996, s. 1–14.

2 A. Rand, *Źródło*, przeł. I. Michałowska, Poznań 2007.

3 A. Rand, *Atlas zbuntowany*, przeł. I. Michałowska, Poznań 2008.

4 B. Doherty, *Radicals for Capitalism. A freewheeling history of the modern American libertarian movement*, New York 2007, s. 11.

pracy publicystycznej i filozoficznej. Do najważniejszych – oprócz powieści – publikacji, w których wyłożyła swoją filozofię polityczną, zaliczamy zbiory esejów: *Cnota egoizmu. Nowa koncepcja egoizmu*⁵ (*The Virtue of Selfishness. A New Concept of Egoism*, 1964), *Powrót człowieka pierwotnego. Rewolucja antyprzemysłowa*⁶ (*Return of the Primitive. The Anti-Industrial Revolution*, 1999) i *Kapitalizm. Nieznany ideał*⁷ (*Capitalism. The Unknown Ideal*, 1966).

Myśl Ayn Rand wśród specjalistów zajmujących się naukami o polityce i administracji oraz filozofią polityki klasyfikowana jest jako forma libertarianizmu, choć sama Rand odżegnywała się od przynależności do tej ideologii politycznej. Sama określała swoją filozofię polityczną jako formę obiektywizmu i zapisywała nazwę swojej szkoły od wielkiej litery: *Objectivism*⁸. Najczęściej podkreślała swój związek z filozofią Arystotelesa i myślą polityczno-ekonomiczną nowożytnego liberalizmu, w szczególności zaś Adama Smitha. Podkreślała jednak, że proponowana przez nią koncepcja filozoficzna ma charakter całościowy, czym również usiłowała naśladować filozofów klasycznych. Kompleksowość tej myśli przejawiać się miała w tym, że ów Randowski obiektywizm obejmował wymiary: metafizyczny, epistemologiczny, etyczny, polityczny i ekonomiczny. Metafizyka w filozofii Rand przyjmowała aksjomat o obiektywnym i niepodważalnym istnieniu otaczającego nas świata. Wymiar epistemologiczny tej filozofii zasadzał się na uznaniu rozumu ludzkiego jako fundamentu wszelkiej pewnej wiedzy⁹. Etyka Rand ufundowana była na koncepcie dobrego egoizmu i radykalnym indywidualizmie antropologicznym¹⁰. Polityczny wymiar tej filozofii opierał się na przekonaniu, iż najlepszą formą organizacji społecznej jest państwo minimalne, na czele którego stoi ograniczony rząd. Ów aspekt polityczny

5 A. Rand, *Cnota egoizmu. Nowa koncepcja egoizmu*, przeł. J. Łoziński i in., Poznań 2000.

6 A. Rand, *Powrót człowieka pierwotnego. Rewolucja antyprzemysłowa*, przeł. Z.M. Czarnecki, Poznań 2003.

7 A. Rand, *Kapitalizm. Nieznany ideał*, przeł. J. Łoziński, Poznań 2013.

8 A.C. Heller, *Ayn Rand and the World She Made*, New York 2009, s. 278; T. Smith, *Ayn Rand's Normative Ethics. The virtuous egoist*, Cambridge 2006, s. 28.

9 A. Rand, *Introduction to Objectivist Epistemology*, New York 1990, s. 40–61; A. Rand, *Cnota egoizmu...*, s. 28.

10 A. Rand, *Cnota egoizmu...*, s. 25–36.

implikował ekonomiczne konkluzje Rand, w których kapitalizm uznawano za najdoskonalszą formę ustroju gospodarczego¹¹.

Filozofia Rand zawiera wiele idei i konceptów, które w drugiej połowie XX wieku stały się tematem przelicznych debat akademickich i publicystycznych. Jedną z tych idei był właśnie altruizm, na temat którego znaleźć można liczne odniesienia w powieściach, esejach i monografiach Rand. Jak można się domyślać chociażby z dość ogólnej znajomości jej filozofii, Rand miała względem altruizmu stosunek niezwykle krytyczny. Celem niniejszego tekstu jest zaprezentowanie osi krytyki względem idei altruistycznych, jaka wyłania się z rozważań Rand. Wnioski zaprezentowane w niniejszym tekście stanowią efekt analizy treści najważniejszych publikacji Rand, w których pojawiają się refleksje i wnioski poświęcone zagadnieniu altruizmu. W niniejszej analizie przyjęto podejście aksjologiczne, na gruncie którego to właśnie wartości obecne w danej koncepcji traktuje się jako fundament filozofii politycznej i swoisty *definiens* odpowiadający za jej swoistość. Wskazane zostanie zatem: dlaczego altruizm jest przez Rand tak mocno krytykowany, jaki jest związek altruizmu z podstawowymi wartościami uobecniającymi się w filozofii politycznej Rand, jaka jest częstotliwość występowania rozważań dotyczących altruizmu w kontekście tychże wartości, jaka jest ranga ważności tych rozważań, jakie skutki dla poszczególnych wymiarów filozofii politycznej Rand mają jej założenia oraz wnioski dotyczące altruizmu.

Altruizm w amerykańskim spektrum wartości

Altruizm pojawia się w tekstach Ayn Rand niezwykle często. W opowiadaniu *Hymn* altruizm zostaje przedstawiony jako element egalitarnej filozofii publicznej, która ustanowiona została jako dominująca ideologia w stworzonym

---

11 A. Rand, *Kapitalizm. Nieznany...*, s. 34–39; Y. Brook, D. Watkins, *Free Market Revolution. How Ayn Rand's ideas can end big government*, New York 2012, s. 3–4; D. Kelley, *Ayn Rand i kapitalizm – rewolucja moralna*, w: T.G. Palmer (red.), *Czy kapitalizm jest moralny?*, przeł. K. Zuber, J. Marciniak, Warszawa 2014, s. 118–125; J. Burns, *Goddess of the Market. Ayn Rand and the American right*, Oxford 2009, s. 190–195.

przez nią antyutopijnym świecie. Bohater tego opowiadania sprzeciwia się konformizmowi wymuszającemu postawę altruistyczną i mówi:

Nie jestem dłużnikiem mych braci ani ich wierzycielem. Nikogo nie proszę, aby żył dla mnie, ani ja nie będę żył dla innych. Nie pożądam żadnej ludzkiej duszy ani moja dusza nie należy do nich, by jej pożąдали¹².

Zarówno w *Źródle*, jak i *Atlasie zbuntowanym* altruizm zaprezentowany został jako postawa promowana przez lewicowe środowiska opowiadające się za ideą sprawiedliwości społecznej, krytykujące i piętnujące wszelkie przejawy egoizmu i indywidualizmu. W obu powieściach altruistów pokazano jako ludzi, „którzy poświęcają życie niedochodowym przedsięwzięciom i ryzykują je tylko po to, by służyć innym”¹³. W esejach, które znalazły się w zbiorze *Powrót człowieka pierwotnego. Rewolucja antyprzemysłowa*, altruizm stanowi przejaw współczesnej filozofii dominującej w intelektualnych kręgach amerykańskich, który doprowadzić ma do upadku racjonalizmu, metafizyki i ładu społecznego. Powszechne przyjęcie postawy altruistycznej ma ostatecznie – zdaniem Rand – prowadzić do „ospałej, zrezygnowanej bierności”¹⁴. W *Cnocie egoizmu. Nowej koncepcji egoizmu* Rand wskazuje, że altruizm jest swoistą antynomią egoizmu rozumianego jako najważniejsza cnota społeczna, motor rozwoju i postępu. Altruizm tymczasem zostaje zaprezentowany jako „teoria etyczna traktująca człowieka jako poświęcającą się zwierzę”¹⁵. Tymczasem w *Kapitalizmie. Nieznany ideal* altruizm zostaje pokazany jako jeden z najpowszechniejszych hamulców kapitalistycznego ustroju gospodarczego, z powodu którego dochodzi do zaburzenia zdrowych relacji międzyludzkich opierających się na uczciwej wymianie. Jak podkreśla Rand, „przyczyną zniszczenia kapitalizmu i narodzin państw totalitarnych nie byli biznesmeni, robotnicy czy jakiegokolwiek interesy ekonomiczne, lecz etatystyczna ideologia intelektualistów”¹⁶. Jak więc widać, idea altruizmu

---

12 A. Rand, *Hymn*, przeł. S. Bijak, Poznań 1995, s. 85–86.

13 A. Rand, *Atlas zbuntowany*, s. 601.

14 A. Rand, *Powrót człowieka...*, s. 155.

15 A. Rand, *Cnota egoizmu...*, s. 39.

16 A. Rand, *Kapitalizm. Nieznany...*, s. 63.

stanowi istotny element rozważań podejmowanych przez Rand w jej najważniejszych pracach. Częstotliwość pojawiania się tej kategorii w filozofii społecznej i politycznej Rand pozwala mówić o niej jako o jednym z głównych pojęć konstytuujących specyfikę tej filozofii, choć z oczywistych względów jest to pojęcie, któremu autorka *Atlasa zbuntowanego* nadaje wydzźwięk jednoznacznie negatywny, a swoją koncepcję buduje niejako w kontrze do tej – jak również do innych – idei.

Cechą istotną całej filozofii amerykańskiej – tym samym również filozofii politycznej Ayn Rand – jest „jej ścisły związek z amerykańskimi ideami i tradycjami demokratycznymi w kierunku wspomaganie ich konsekwentnego i pełnego wcielania w życie”¹⁷. Krytyka altruizmu jest zatem związana między innymi z obroną podstawowych idei charakterystycznych dla amerykańskiego liberalizmu, a w pewnym sensie również do konceptu *American dream*. Współcześni „liberałowie amerykańscy zdają sobie sprawę, że jest rzeczą niemożliwą, a nawet dla nich niepożądaną, zupełne wyeliminowanie krytyki systemu”¹⁸. Koncepcje altruistyczne – według Rand – uderzają w fundamenty amerykańskiej filozofii, szczególnie zaś te, które związane są właśnie z indywidualizmem. Jak przekonuje autorka *Cnoty egoizmu*:

altruizm dopuszcza wizerunek człowieka jedynie jako zwierzęcia ofiar-
nego i żyjącego z ofiar – jako ofiary i pasożyta; [...] nie dopuszcza pojęcia
dobrowolnej koegzystencji ludzi i nie dopuszcza pojęcia sprawiedliwości¹⁹.

Atak na sprawiedliwość, jakiego mają dopuszczać się zwolennicy altruizmu, sprawia, że Rand w ogóle nie próbuje zacząć z nimi jakiegokolwiek dyskusji²⁰. W amerykańską filozofię – a szczególnie w amerykańską myśl liberalną – wpisany jest ideał człowieka aktywnego, czy wręcz *vita activa*. Do rangi cnót urosły w kulturze amerykańskiej przedsiębiorczość, kreatywność i produktywność. Tymczasem wszelka:

---

17 F. Mihina, *Krótką historia filozofii amerykańskiej*, przeł. M. Aleksandrowicz, Katowice 2005, s. 185.

18 R. Tokarczyk, *Współczesna amerykańska myśl polityczna*, Warszawa 1981, s. 139.

19 A. Rand, *Cnota egoizmu...*, s. 8.

20 L. Peikoff, *Objectivism: The philosophy of Ayn Rand*, New York 1993, s. 282–283.

etyka altruistyczna opiera się na metafizyce „wrogiego wszechświata”, na teorii, według której człowiek z samej swej natury jest bezradny i skazany, osiągnięcia, powodzenie i szczęście są dlań niemożliwe do zrealizowania, zasadą życia są stany krytyczne, klęski i katastrofy, a podstawowym celem – ich zwalczanie²¹.

Altruizm – zdaniem Rand – *de facto* dehumanizuje człowieka, legitymizując bezradność i skazując na przejawy poświęcenia ze strony innych ludzi. Swoisty przymus pomagania innym i samowyrzeczenie zostają wkomponowane w nowy, promowany przede wszystkim przez środowiska lewicowe sposób życia. Tym samym, co jest przez Rand krytykowane wyjątkowo dobitnie, „cechą doktryny altruistycznej jest przekonanie, że głównym kryterium oceny społeczeństwa powinien być sposób, w jaki traktuje ono swoich najmniej produktywnych członków”²². Mamy patrzeć na stan społeczeństwa nie przez pryzmat najbardziej aktywnych, ambitnych i przedsiębiorczych jednostek, ale tych, którzy radzą sobie najgorzej. Paradoksalne jest również to, iż „altruizm ogłasza, że każde działanie podjęte dla dobra innych jest dobre, a każda akcja dla własnej korzyści – zła”²³. Kolejny więc raz mamy do czynienia z podważeniem podstaw tak zwanego racjonalnego egoizmu, w którym przyjmuje się, że każdy człowiek powinien zmierzać ku realizacji swojego własnego interesu, a dążenie do własnego dobrostanu stanowi podstawowy obowiązek moralny²⁴.

Antycywilizacyjny wymiar altruizmu

Rand jest w stosunku do altruizmu i różnych jego przejawów radykalnie krytyczna i bezkompromisowa. Jej zdaniem, pogląd ten „otumania umysł w ten sposób, że zaciera się zdolność postrzegania konkretnej rzeczywistości”²⁵. W filozoficznej szkole obiektywistycznej stworzonej przez Rand uznawano,

21 A. Rand, *Cnota egoizmu...*, s. 57.

22 D. Kelley, *Ayn Rand...*, s. 123.

23 A. Rand, *Cnota egoizmu...*, s. 6.

24 T. Smith, *Ayn Rand's...*, s. 23–24.

25 A. Rand, *Cnota egoizmu...*, s. 97.

że dążenie do realizacji własnego interesu przez każdego człowieka to po prostu narzędzie służące podtrzymaniu swojego życia i utrzymaniu istnienia. Tym samym rezygnacja z działań służących własnemu interesowi była przez nią traktowana jako forma działalności autodestrukcyjnej. Wszelkie koncepcje – zarówno filozoficzne, polityczne, jak i ekonomiczne – które podkreślają rolę obowiązków człowieka względem innych ludzi, są dla Rand „różnymi odmianami altruizmu – teorii etycznej traktującej człowieka jako poświęcające się zwierzę”²⁶. Przymus poświęcania się przedstawiany jest przez nią jako forma współczesnego kanibalizmu społecznego, który „tkwi w przesłance zakładającej, iż szczęście jednego człowieka można budować jedynie na nieszczęściu drugiego człowieka”²⁷. Troska o własne życie i przeżycie, a tym samym troska o własny interes stanowią fundamenty aksjologiczne każdej racjonalnej istoty żywej. Człowiek potrzebuje hierarchii wartości, które odpowiadają jego naturze; a naturą człowieka – zdaniem Rand – jest utrzymanie pędu życiowego, czyli życie i przeżycie²⁸. Skoro więc racjonalny egoista powinien kierować się interesem i dążeniem do przetrwania, to altruizm, który promuje poświęcenie i rezygnację z własnego interesu, musi zostać potraktowany jako forma wyrzeczenia się swoich podstawowych wartości. W *Cnocie egoizmu* Rand wskazuje:

Zatem altruizm mierzy cnotę człowieka stopniem, w jakim wyrzeka się on swych wartości, rezygnuje z nich bądź je zdradza (bo wszak pomoc nieznanemu albo wrogowi uważa się za bardziej szlachetną, mniej „samolubną” niż pomoc tym, których się kocha). Racjonalna zasada postępowania jest odwrotna: działaj zawsze zgodnie z własną hierarchią wartości i nigdy nie poświęcaj wartości wyższej na rzecz niższej²⁹.

Tym samym – zdaniem Rand – „altruizm zakłada, że śmierć jest celem ostatecznym i wzorem wartości”³⁰. W pierwszej kolejności chodzi jej o śmierć

---

26 Tamże, s. 39.

27 Tamże, s. 34.

28 T. Smith, *Ayn Rand's...*, s. 33–34.

29 A. Rand, *Cnota egoizmu...*, s. 51.

30 Tamże, s. 39.

fizyczną człowieka: skoro bowiem altruistyczne poświęcenie domaga się rezygnacji z dóbr i przedmiotów materialnych, to w rezultacie postawa taka nie służy rozwojowi ludzkiego – mówiąc po Bergsonowsku – *élan vital*. Po drugie zaś rezygnacja z własnych wartości fundamentalnych skutkuje rychłą moralną śmiercią człowieka. Podstawowe wartości stanowią dla każdego człowieka fundament jego dążeń, celów i działań. Właściwie we wszystkich tekstach Rand wspomina o tym, że „według standardów altruizmu dążenie do realizacji celów osobistych jest w najlepszym wypadku działaniem neutralnym, spoza sfery moralności, a w wypadku najgorszym – grzechem”³¹. Ideały koncepcji altruistycznych domagają się zatem albo całkowitej rezygnacji z takich dążeń, albo zerwania z uznawaniem ich za wartościowe i godne pochwały. Ponadto w teoriach altruistycznych przyjmuje się, że „hojność wobec innych to etyczny priorytet, pomoc innym powinna wymagać poświęcenia, a prawdziwe poświęcenie powinno być całkowite i przychodzić z trudem”³². Zdaniem Rand, takie koncepcje są *expressis verbis* sprzeczne z rozumem i racjonalnością, gdyż wymuszają na człowieku samopoświęcenie, czyli zgodę na autodestrukcję.

Zagadnieniom związanym z altruizmem Rand nadała wysoką rangę w swojej filozofii politycznej, co – w pewnym stopniu – sprawia, że jej filozofia polityczna odpowiada temu, co Ernest Nagel określił mianem charakteru amerykańskiego. Wskazywał on, że „świat ludzki jest równie integralną częścią natury jak inne jej składniki i jest on równie ważnym przedmiotem zainteresowania filozofa, zajmującego się badaniem podstawowych cech rzeczywistości”³³. Życie – również życie człowieka – jest głęboko wpisane w naturę rzeczywistości, a wszystko, co życiu i naturze służy, stanowi absolutny moralny obowiązek każdego racjonalnego człowieka³⁴. Rand wielokrotnie podkreślała, że *Cnota egoizmu* – ale także jej powieści – była pisana jako próba zaradzenia szkodom, jakie w ludzkich umysłach i życiu społecznym

31 D. Kelley, *Ayn Rand...*, s. 108.

32 Tamże, s. 124.

33 E. Nagel, *Filozofia jako wyraz charakteru amerykańskiego*, w: J. Krzywicki (red.), *Filozofia amerykańska. Wybór rozpraw i szkiców historycznych*, przeł. J. Krzywicki, Boston 1958, s. 112.

34 A. Rand, *Philosophy: Who needs it*, New York 1984, s. 44–45.

XX wieku wyrządziły różne formy etyki altruistycznej³⁵. Rand nie dość, że stara się bronić podstawowych wartości ludzkich – definiowanych rzecz jasna w duchu jej szkoły obiektywistycznej – ale domaga się także jednności idei i czynów, spójności między aksjologiczno-etycznymi deklaracjami a rzeczywistymi działaniami człowieka³⁶. Współcześnie „tolerancja i zrozumienie są uznawane za cnoty jednostronne”³⁷, a Rand przekonuje, że nie wszystkie postawy i nie wszystkie idee winny być tolerowane. Powinno się wyraźnie odrzucać wszelkie koncepcje filozoficzne, etyczne, polityczne i gospodarcze, które skutkują destrukcją cywilizacji i człowieczeństwa. Altruizm – jak twierdzi Rand – pozostaje w konflikcie z zasadniczymi wartościami, które służą człowieczeństwu i cywilizacji.

Radykalne odrzucenie altruizmu

Nathaniel Branden, jeden z jej najbliższych współpracowników, wskazuje, że konflikt między altruizmem a indywidualizmem, które reprezentuje Rand, dotyczy również sposobu zdefiniowania celów, które człowiek powinien realizować:

Konflikt pomiędzy egoizmem i altruizmem polega na odmiennych odpowiedziach na to pytanie. Egoizm utrzymuje, że człowiek jest celem samym w sobie, altruizm – że człowiek jest narzędziem do realizacji celów innych ludzi. Egoizm jest zdania, iż moralnie wartościowe jest to, aby z poczyną korzystała osoba, która je podejmuje, altruizm upatruje moralnej wartości w tym, iż działanie jest korzystne dla kogoś innego niż działająca osoba³⁸.

Rand jest głęboko przekonana, że „jeżeli cywilizacja ma przetrwać, to człowiek musi odrzucić moralność altruistyczną”³⁹. Istnieje bowiem obawa,

---

35 A. Rand, *Cnota egoizmu...*, s. 10.

36 A. Rand, *Introduction to Objectivist...*, s. 274–276.

37 A. Rand, *Powrót człowieka...*, s. 187.

38 N. Branden, *Czy nie jest każdy samolubem?*, w: A. Rand, *Cnota egoizmu...*, s. 68–69.

39 A. Rand, *Cnota egoizmu...*, s. 40.

którą dobitnie werbalizuje również Branden, iż „pod naciskiem etyki altruizmu człowiek może świadomie działać na przekór swemu długofalowemu szczęściu”⁴⁰. W sprawie obrony człowieka przed zakusami ideologii i koncepcji, które – zdaniem Rand – zagrażają jego istnieniu i rozwojowi, autorka *Atlasa zbuntowanego* określa się wręcz mianem ekstremistki. Uważa, że między altruizmem a racjonalnym egoizmem nigdy nie może być żadnego kompromisu. Przekonuje bowiem, że „nie może być kompromisu w kwestii podstawowych zasad. Nie może być kompromisu w kwestiach moralnych. Nie może być kompromisu co do wiedzy, prawdy czy racjonalnych przekonań”⁴¹.

Rozważania dotyczące altruizmu w istotny sposób zdeterminowały kształt całej filozofii politycznej Ayn Rand. Niezależnie bowiem od tego, którą formę etyki altruistycznej akurat krytykowała – czy to była mistyczna etyka altruistyczna, społeczna etyka altruistyczna, czy też relatywistyczna etyka altruistyczna⁴² – w każdym przypadku dopatrywała się przede wszystkim ataku na podstawowy komponent aksjologiczny obiektywistycznego systemu etycznego. Każda z trzech odmian etyki altruistycznej opiera się bowiem na założeniu, że wszyscy ludzie są „stróżami swoich braci”⁴³, czyli są zobowiązani do wszechstronnej pomocy i bezinteresownego poświęcenia. Przede wszystkim więc altruizm stał się antytezą dla propagowanego przez Rand

40 N. Branden, *Czy nie jest...*, s. 71.

41 A. Rand, *Kapitalizm. Nieznany...*, s. 293.

42 Poszczególne odmiany etyki altruistycznej opierają się na odmiennych ideach i zwykle tworzone są przez różniące się od siebie środowiska intelektualne i grupy społeczne. Mistyczne etyki altruistyczne zwykle opierają się na religijnej wizji świata, a obowiązek poświęcenia czerpią z różnie definiowanego objawienia istoty boskiej czy też ze wskazań i z przykazań sformułowanych w religijnych świętych księgach. Koncepcje zaliczane przez Rand do społecznych etyk altruistycznych zwykle są formułowane przez środowiska lewicowe, które postulaty swe utożsamiają z realizacją idei sprawiedliwości społecznej. Zazwyczaj środowiska te domagają się walki z dyskryminacją względem zmarginalizowanych grup społecznych, a także równouprawnienia, emancypacji i egalitaryzmu. Relatywistyczne etyki altruistyczne opierają się na założeniu o równoprawności i równowartościowości wszelkich systemów aksjologicznych i *de facto* odrzucają koncepcję prawdy oraz idee związane z prądami obiektywistycznymi. Por. A. Rand, *Cnota egoizmu...*, s. 39.

43 Tamże, s. 96.

racjonalnego egoizmu, czyli fundamentalnego w jej filozofii politycznej stanowiska moralnego. Altruizm uznany został za stanowisko niemoralne czy wręcz antymoralne:

Stąd bierze się uderzająca niemoralność, chroniczna niesprawiedliwość, groteskowa podwójna miara oraz nieusuwalne konflikty i sprzeczności, które charakteryzowały stosunki między ludźmi i w ludzkich społeczeństwach na przestrzeni dziejów – we wszystkich wariantach etyki altruistycznej⁴⁴.

Niemoralna jest konkluzja uznawana przez altruistów za podstawę relacji międzyludzkich, uznająca, że „bezinteresowność jest jedyną zasadą moralną [...]. Zasadą najszlachetniejszą, świętym obowiązkiem, czymś znacznie ważniejszym od wolności. Bezinteresowność jest jedyną drogą ku szczęściu”⁴⁵. Filozofia polityczna Rand domaga się zatem uznania egoizmu za fundament relacji międzyludzkich. Choć „altruizm zniszczył pojęcie wszelkiej autentycznej życzliwości i dobrej woli pomiędzy ludźmi”⁴⁶, to jednak nadal możliwe jest odbudowanie tych cnót prospołecznych poprzez przywrócenie szacunku do życia i zarazem przekonania o konieczności troski o własne interesy. Cała filozofia polityczna Rand jest próbą przewyciężenia „epoki kryzysu moralnego”. W *Atlasie zbuntowanym* epokę tę charakteryzowała ustami Johna Galta, jednego z głównych bohaterów powieści:

Mówiono wam, że żyjemy w epoce kryzysu moralnego. Sami to mówiliście, na wpół z lękiem, na wpół z nadzieją, że te słowa nic nie znaczą. Krzykliście, że grzechy ludzkie niszczą świat, i przeklinaliście ludzką naturę za niechęć praktykowania żądanych przez was cnót. Ponieważ cnota w waszym mniemaniu polega na poświęceniu, z każdą kolejną katastrofą żądaliście większych poświęceń. W imię powrotu do moralności poświęcaliście wszystko, co uważaliście za zło odpowiedzialne za waszą ciężką sytuację. Poświęciliście sprawiedliwość na rzecz miłosierdzia. Poświęciliście niezależność na rzecz jedności. Poświęciliście rozum na rzecz

---

44 Tamże, s. 6.

45 A. Rand, *Źródło*, s. 643.

46 A. Rand, *Cnota egoizmu...*, s. 50.

wiary. Poświęciliście bogactwo na rzecz potrzeby. Poświęciliście poczucie własnej wartości na rzecz wyrzeczenia się siebie. Poświęciliście szczęście na rzecz obowiązku⁴⁷.

Randowska krytyka altruizmu jest swoistym wezwaniem do powszechnego protestu – strajku – ludzi, którzy swoje życie opierają na rozumie, prawdzie, produktywności, uczciwości i obiektywnych wartościach. Galt wykrzykuje: „Nie błagajcie nas o powrót: strajkujemy. My – ludzie umysłu. Strajkujemy w proteście przeciwko samopoświęceniu”⁴⁸. To właśnie dyktat ideologii opierających się na obowiązku samopoświęcenia stał się głównym motywem przemówienia Galta w *Atlasie zbuntowanym*. Przemówienie to jest traktowane jako ideowy manifest indywidualizmu, egoizmu i racjonalizmu Ayn Rand. Była głęboko przekonana o konieczności rewolucji przeciwników doktryn altruistycznych⁴⁹.

Zakończenie

Krytyka altruizmu stała się jednak nie tylko fundamentem do stworzonej przez Rand koncepcji racjonalnego egoizmu, ale również podstawą do jej założeń dotyczących organizacji społeczeństwa, państwa i gospodarki. Rand udowodniała, że „altruizm nie daje się pogodzić z wolnością, kapitalizmem i prawami człowieka”⁵⁰. Społeczeństwo, państwo i gospodarka, które – zdaniem Rand – opierają się na moralności altruistycznej, stają się „bezduszną maszyną obsługiwaną przez moralne i intelektualne miernoty”⁵¹. Tymczasem właściwą formą relacji, jaka powinna dominować w dobrze zorganizowanym społeczeństwie, a tym samym w ustroju polityczno-ekonomicznym, powinna być relacja handlowa. Kupiec stanowi swoisty wzorzec osobowościowy w dobrze zorganizowanym porządku społecznym, politycznym i gospodarczym,

47 A. Rand, *Atlas zbuntowany*, s. 1016–1017.

48 Tamże, s. 1017.

49 A.C. Heller, *Ayn Rand...*, s. 292.

50 A. Rand, *Cnota egoizmu...*, s. 115–116.

51 R. Legutko, *Spory o kapitalizm*, Kraków 1994, s. 131.

a wymiana – przypominająca właśnie relację handlową – determinować powinna stosunki międzyludzkie. Rand wyobraża sobie „społeczeństwo wytwórców” jako zbiorowość wolnych jednostek, które poświęcają się swojemu życiu zawodowemu poprzez profesjonalne świadczenie usług, a stosunki z innymi wolnymi jednostkami opierają na wymianie towarów i usług opartej na obiektywnie ustalonej wartości⁵². Uczciwa i swobodna wymiana między członkami ludzkiej społeczności możliwa jest jednak tylko wówczas, gdy zagwarantowano każdemu człowiekowi odpowiedni katalog wolności obywatelskich, politycznych i ekonomicznych, a zatem może tak być w państwie ograniczonym oraz w ramach gospodarki wolnorynkowej. Tym samym typowa dla teorii altruistycznych:

zasada etyczna głosząca, że zdolności jednostek należą do społeczeństwa, jest nie do pogodzenia z wolnością. Jeśli ma ono przetrwać i rozkwitnąć, musi dojść do czwartej rewolucji – rewolucji moralnej, która zapewni jednostce moralne prawo do życia dla siebie samej⁵³.

Rand przekonuje, że wolność jest immanentnie związana z kapitalizmem i „jeśli ktoś chce orędownać za prawami jednostki, musi mieć świadomość, że kapitalizm stanowi jedyny ustrój, który może je realizować oraz ich bronić”⁵⁴. Jednocześnie prawa jednostki powinny być zabezpieczone w najszerszym możliwym stopniu. Państwo zatem nie powinno ograniczać praw obywateli tam, gdzie nie jest to bezwzględnie konieczne, a ponadto zasadniczym obowiązkiem władzy państwowej powinno być stanie na straży tychże praw obywatelskich.

Autorka *Cnoty egoizmu* krytykowała środowiska lewicowe, które postulowały rozbudowywanie struktur administracyjnych państwa i jednoczesne ograniczanie sfery wolności jednostki. Krytykowała państwo dobrobytu, wskazując, że jego istotą „jest założenie, że potrzeba jednego człowieka jest roszczeniem wobec drugiego”⁵⁵. Jej zdaniem, każda rozbudowana władza

---

52 Y. Brook, D. Watkins, *Free Market...*, s. 121–123.

53 D. Kelley, *Ayn Rand...*, s. 125.

54 A. Rand, *Kapitalizm. Nieznany...*, s. 521.

55 D. Kelley, *Ayn Rand...*, s. 112.

ingerująca w prywatność obywatela i ograniczająca jego możliwości działania w życiu gospodarczym jest zwyczajną tyranią. W *Powrocie człowieka pierwotnego* Rand przekonywała, że:

tyranią jest każdy ustrój polityczny (czy to monarchia absolutna, czy faszyzm, czy komunizm), który nie uznaje osobistych praw jednostki (do których w sposób konieczny zalicza się prawo własności). Obalenie ustroju politycznego przemocą jest usprawiedliwione tylko wtedy, gdy ma na celu zniesienie tyranii; staje się wówczas aktem samoobrony przed rządami przemocy⁵⁶.

Kapitalizm stanowi zatem najdoskonalszy ustrój polityczno-gospodarczy, który nie tylko zabezpiecza wolność jednostki, ale też chroni ją przed zinstytucjonalizowanymi formami altruizmu, które wymuszałyby na jednostce samopoświęcenie, czyli *de facto* autodestrukcję.

Bibliografia

- Branden B., *The Passion of Ayn Rand*, New York 1987.
- Branden N., *Czy nie jest każdy samolubem?*, w: A. Rand, *Cnota egoizmu. Nowa koncepcja egoizmu*, przeł. J. Łoziński i in., Poznań 2000, s. 54–57.
- Brook Y., Watkins D., *Free Market Revolution. How Ayn Rand's ideas can end big government*, New York 2012.
- Burns J., *Goddess of the Market. Ayn Rand and the American right*, Oxford 2009.
- Doherty B., *Radicals for Capitalism. A freewheeling history of the modern American libertarian movement*, New York 2007.
- Harriman D. (ed.), *Journals of Ayn Rand*, New York 1999.
- Heller A.C., *Ayn Rand and the World She Made*, New York 2009.
- Kelley D., *Ayn Rand i kapitalizm – rewolucja moralna*, w: T.G. Palmer (red.), *Czy kapitalizm jest moralny?*, przeł. K. Zuber, J. Marciniak, Warszawa 2014, s. 105–125.
- Krzywicki J. (red.), *Filozofia amerykańska. Wybór rozpraw i szkiców historycznych*, przeł. J. Krzywicki, Boston 1958.

---

⁵⁶ A. Rand, *Powrót człowieka...*, s. 225.

Krytyka altruizmu w filozofii politycznej Ayn Rand

- Legutko R., *Spory o kapitalizm*, Kraków 1994.
- Mihina F., *Krótką historia filozofii amerykańskiej*, przeł. M. Aleksandrowicz, Katowice 2005.
- Nagel E., *Filozofia jako wyraz charakteru amerykańskiego*, w: J. Krzywicki (red.), *Filozofia amerykańska. Wybór rozpraw i szkiców historycznych*, przeł. J. Krzywicki, Boston 1958.
- Palmer T.G. (red.), *Czy kapitalizm jest moralny?*, przeł. K. Zuber, J. Marciniak, Warszawa 2014.
- Peikoff L., *Objectivism: The philosophy of Ayn Rand*, New York 1993.
- Rand A., *Atlas zbuntowany*, przeł. I. Michałowska, Poznań 2008.
- Rand A., *Cnota egoizmu. Nowa koncepcja egoizmu*, przeł. J. Łoziński i in., Poznań 2000.
- Rand A., *Hymn*, przeł. S. Bijak, Poznań 1995.
- Rand A., *Introduction to Objectivist Epistemology*, New York 1990.
- Rand A., *Kapitalizm. Nieznany ideał*, przeł. J. Łoziński, Poznań 2013.
- Rand A., *Philosophy: Who needs it*, New York 1984.
- Rand A., *Powrót człowieka pierwotnego. Rewolucja antyprzemysłowa*, przeł. Z.M. Czarniecki, Poznań 2003.
- Rand A., *Źródło*, przeł. I. Michałowska, Poznań 2007.
- Sciabarra Ch. M., *Ayn Rand. The Russian radical*, University Park (Pennsylvania) 1996.
- Smith T., *Ayn Rand's Normative Ethics. The virtuous egoist*, Cambridge 2006.
- Tokarczyk R., *Współczesna amerykańska myśl polityczna*, Warszawa 1981.

■ Streszczenie

Krytyka altruizmu w filozofii politycznej Ayn Rand

Głównym celem artykułu jest przedstawienie, jaką rolę w filozofii politycznej Ayn Rand odgrywa idea altruizmu. Ayn Rand to amerykańska filozofka polityczna, która utożsamiana jest z współczesnym amerykańskim libertarianizmem. W swoich powieściach, opowiadaniach, sztukach i esejach promowała idee liberalne, a w szczególności liberalizm ekonomiczny. Wskazywała, że kapitalizm jest najdoskonalszym ustrojem społeczno-gospodarczym. W niniejszym tekście zostanie przedstawiona krytyka, którą Rand formułuje w stosunku altruizmu. Przekonuje ona, że altruizm to działanie sprzeczne z podstawowymi wartościami, którymi każdy człowiek powinien kierować się w życiu. Przede wszystkim altruizm stanowi działanie sprzeczne z własnym interesem każdego człowieka. Altruizm jest więc działaniem

autodestrukcyjnym i w rezultacie prowadzi do moralnej i fizycznej śmierci człowieka. Filozofia polityczna Ayn Rand opiera się na krytyce altruizmu zarówno w refleksji dotyczącej społeczeństwa, jak i państwa oraz gospodarki.

Słowa kluczce

altruizm, egoizm, bezinteresowność, poświęcenie, Ayn Rand, obiektywizm

■ Summary

The Critique of Altruism in Ayn Rand's Political Philosophy

The main purpose of the article is to present the role of altruism in Ayn Rand's political philosophy. Ayn Rand is an American political philosopher who is identified with contemporary American libertarianism. In her novels, short stories, plays and essays, she promoted liberal ideas, and economic liberalism in particular. She pointed out that capitalism is the most perfect political and economic system. The text presents the critique that Rand makes against altruism. It proves that altruism is an action contrary to the basic values that every human being should follow. First of all, altruism is an act against self-interest of a person. Therefore, altruism is a kind of self-destructive activity and as a result leads to moral and physical death of a person. Ayn Rand's political philosophy is based on a critique of altruism in reflection on society, state and economy.

Keywords

altruizm, egoizm, selfishness, sacrifice, Ayn Rand, objectivism